

DRAMA TRANZICIJE NA MAĐARSKI NAČIN

PREMIJERE

Nova mađarska drama

TEMAT

Hrvatski centar ITI-UNESCO, 2005.

PORTRET

Priredila Franciska Ćurković-Major

FESTIVAL

RAZGOVOR

IZ RUKOPISA

IZ POVIJESTI

TEORIJA

MEĐUNARODNA

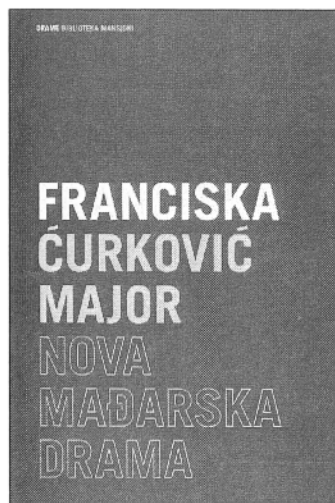
SCENA

**NOVE
KNJIGE**

DRAMA

Možda se tek s ovom antologijom nove mađarske drame može reći da je napokon završeno ono predugo razdoblje doista minorne prisutnosti mađarske književnosti u hrvatskoj književnoj javnosti. Kao po kakvom strateški osmišljenom nacrtu, u posljednjih nekoliko godina pokrivena su antologijama sva tri klasična književna roda: epika, lirika i drama – i to upravo tim redom. Time je, rekao bih zauvijek, zaključeno razdoblje u kojem je komunikacija između dviju kultura, mađarske i hrvatske, išla samo preko rijetkih osoba koje su s izuzetnim angažmanom upućivali zainteresirane u osnovne vrijednosti suvremenoga mađarskog slikarstva, filma, književnosti ili filozofije.

Institucionalna osnova postavljena je početkom devedesetih, kada je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (napokon) osnovana Katedra za hungarologiju. Profesori i studenti te katedre svojim znanstvenim, uredničkim i prevoditeljskim radom imaju presudnu ulogu u danas sve intenzivnijem i višeslojnijem grananju mađarsko-hrvatske interkulturalne mreže. U hrvatsko književ-

no polje mađarska književnost ulazi početkom ovog desetljeća zbog još nekoliko nezaobilaznih čimbenika, spomenimo samo tzv. procvat hrvatskoga izdavaštva, značajnu financijsku potporu koju hrvatskom nakladniku pruža mađarska fondacija za knjigu te veliki međunarodni interes koji ovih godina posthumno izazivaju djela Máraiija i Hamvasa, od živućih književnika pak djela Kertésza i Esterházyja. Taj interes, dakako, širi se preko ovih autora na polje cijele mađarske književnosti pa i na hrvatskom jeziku već možemo čitati knjige Nádas, Darvasija, Kukorelyja i Bodora, vrhunskih književnika mađarske suvremenosti.

Vratimo se antologijama. Antologija mađarske kratke priče pod naslovom *Zastrašivanje strašila* (Naklada MD, Zagreb, 2002.) prva je među antologijama i rezultat je suradnje budimpeštanske kroatističke katedre i zagrebačke Katedre za hungarologiju. Ova antologija predstavlja najvažnije pisce kratkih proznih oblika nakon Drugoga svjetskog rata do danas. Antologija suvremene mađarske poezije *Jelencore* (Ogranak Matice hr-

vatske Osijek, 2003.) obuhvaća gotovo dvadeset pjesnika aktivnih na mađarskoj književnoj sceni od kraja šezdesetih do danas. Jolán Mann sa zagrebačke Katedre ponovno je pri finalizaciji ovog projekta imala važnu ulogu. Klasici mađarske lirike dvadesetoga stoljeća predstavljani su pak *Malom antologijom velike mađarske poezije dvadesetog stoljeća* (Sipar, Zagreb, 2005.) Jadranke Damjanov.

Antologija nove mađarske drame o kojoj će ovdje biti riječ predstavlja nam mađarsku dramsku produkciju u posljednjih desetak godina. Pet drama poredano je kronološkim redom, po godini svoje praižvedbe. Autori drama većinom su rođeni početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća (izuzetak je jedino već kanoniziran autor suvremenog mađarskog teatra György Spiró koji je rođen 1946. a svoju punu afirmaciju doživjeli su devedesetih godina. Antologija je gotovo u cjelini rezultat rada profesorice Čurković-Major (koja je napisala i predgovor antologiji) sa studentima zagrebačke Katedre za hungarologiju: Helenom Molnar, Andrejem Šmitom, Ivanom Čurkovićem i Viktorijom Šantić. Prvu dramu preveo je pak ugledni pečuški intelektualac Istvan Filaković.

Mađarsku dramu XX. stoljeća sve do sedamdesetih godina karakterizirala je stanovita konzervativnost. Razloge za to trebamo tražiti prije svega u populizmu kazališne produkcije, a nakon Drugoga svjetskog rata svakako i u represivnoj političkoj kulturi kojoj je kazalište – zbog svog neposrednog utjecaja na publiku – uvijek predstavljalo trn u oku. Današnji autori zbog toga ne idu baš daleko u prošlost u potrazi za svojim uzorima: za imena Istvána Örkényja (1912. – 1979.), Pétera Nádasa (1942.) i spomenutog Spiróa najčešće se vezuje prekretnica u mađarskoj književnosti koja dovela do širenja i produbljivanja mogućnosti dramskog izričaja.

István Örkény vjerojatno je najpoznatiji mađarski dramatičar u inozemstvu nakon Ferenc Molnára, iako ga se još i danas prije svega smatra majstorom “jednominutnih priča”. Njegove drame ublažen su odgovor na kazalište apsurdna Becketta i Ionesca. Međunarodnu popularnost stekla je njegova groteskna tragikomedija *Obitelj Tóth (Tóthék)*, doslovno: Tóthovi, praižvedena 1967.). Jedna od najutjecajnijih Örkényjevih drama izvedena je pak u posljednjoj godini njegova života (praižvedba 1979.),

neprevodivo sugestivnog naslova: *Pisti a vérzivatarban* (doslovno: *Pisti u oluji krvi*).

Drama o maloljetnom ubojici starice, *Pileća glava (Csirkefej)*, praižvedba 1985.), najpoznatiji dramski tekst Györgyja Spiróa koji drame piše već više od dvadeset godina, u neku je ruku najava drame tranzicijskoga moralnog srozavanja mađarskog društva devedesetih godina. Zbog toga je, naizgled nekonzekventno uvrštavanje Spiróa u antologiju dramatičara gotovo dvadeset godina mladih od njega u stvari pun pogodak priređivačice Čurković-Major. Izvanredne drame *Júlia i njezin poručnik Ákosa Németha* i *Mali Géza Jánosa Háya* uvrštene u ovu antologiju, uz posljednji dramski komad samog Spiróa *Sudar*, tradiraju jezičnu eksploziju koju je mađarskom teatru podmetnula *Pileća glava*.

Antologija u pet činova

Antologiju otvara Ákos Németh (1964.) s dramom *Júlia i njezin poručnik ili vjeran do groba (Júlia és a hadnagya)*, praižvedena 1993.), tragedijom u dva čina. Glavni je junak te drame poručnik Kovács koji je ostao bez čina i posla jer se prilikom pada komunističkog režima u Mađarskoj upetljao u šverc ruskim oružjem. Jedini mu je izvor novca ljubavnica Júlia, koja taj novac zarađuje plesom i prostituiranjem u noćnom lokalu i tako ga izdržava. Drama se sastoji, dakle, od dva čina u kojima se izmjenjuje mnoštvo kraćih scena u različitim prostorima (ulica, soba, noćni lokal, garderoba, gatara) uz manje vremenske skokove. Ova drama reflektira poetiku *Pileće glave* ne samo tematiziranjem “polusvijeta” i svojim uličarskim žargonom nego i tretiranjem dijaloga: zbog strahovite osamljenosti likova imamo u stvari simultani tijekom dvaju monologa. Osobitost Némethova dramskoga jezika u njegovoj je mozaičnosti, nedovršenosti, u hotimičnoj nerazrađenosti različitih narativnih tokova. Ovakvim pristupom Németh ostvaruje vrlo sugestivnu, intenzivnu i kompleksnu mrežu likova, koju karakterizira prije svega očajnička i beskrupulozna borba za egzistenciju u kojoj se sve kupuje ili otima. *Tko će oprati ovu prljavštinu?* – pita se poručnik Kovács u kratkom monologu na kraju drame.

Dramska igra svestranog (perač prozora, novinar, ro-

manopisac, filmski scenarist) Andora Szilágyija (1955.) pod naslovom *Neotposzlana pisma (El nem küldött levelek, praižvedena 1993.)*, "igra života" u dva dijela, svojim virtuosnim, duhovitim poigravanjem vremenom radnje i ljubavnim osjećajima zasigurno je jedan od vrhunaca ove antologije. Drama je simetrično podijeljena na po pet slika, koje se sve odigravaju na istom mjestu – ispred provincijalne željezničke postaje – s istim likovima, ali u različitim vremenima. U devetoj slici, između jedinih dvaju likova ove drame, Angelusa i Angeline, vodi se dijalog koji se uzdiže na razinu autoreferencijalnosti i koji nam pruža osnovne oslonce za razumijevanje vremenskoga zapleta drame. Angelus tu postavlja ključno pitanje koje skraćeno glasi: *Mogu li dvoje ili više ljudi postojati u istom vremenu i istom prostoru?* Odgovor koji ova drama daje svojim konceptom neočekivan je: ne, susret nije moguć, osim na jedan jedini tren. Vremenski zaplet jedinog istodobnog susreta dvaju likova je višerazinski: radnja se naizgled odvija unatrag, u prvoj kratkoj sceni figurira samo smrt, u posljednjoj Angelus i Angelina susreću se u svojoj mladosti, vode ljubav na klupi pred željezničkom postajom i rastaju se. Međutim, u ostalim scenama vrijeme je "uvrnuto": likovi se susreću kao mladić i starica ili obrnuto, uvijek u novim i novim varijacijama. Bitno je samo to da se ne prepoznaju, iako ih uvijek obuzima neka neodređena slutnja. Kroz dijaloge se neprestano variraju isti motivi, iste replike. Uzimajući u obzir fatalnu nepromjenjivost posljedica njihova susreta i humor koji ovu ljubavnu igru dovodi do groteske, Szilágyjeva drama kao da komunicira s klasicima teatra apsurda.

Uspješnica Zsolta Pozsgajja (1960.) *Valcer proroka (Prófétakeringő, praižvedba 1997.)* korak je dalje u tom smjeru, njegova tragikomedija u devet slika očito referira na Beckettovo remek-djelo *U iščekivanju Godota*. Travestirajući mit o Joni, Pozsgai referira i na kanonsko djelo moderne mađarske književnosti, spjev Mihályja Babitsa o Joni (*Jónás könyve, 1937./38.*). Djelo izuzetno produktivnog Pozsgajja (napisao je više od trideset drama!) pokušaj je da se kroz međusobna povjerenja likova koji predstavljaju različite segmente društva (pa zbog toga i nose samo općenite nazive: Starica, Plesač, Doktor, Rudar...) karikaturno tematiziraju crni

scenarij naše svakodnevice: seksualno nasilje nad ženama, terorizam, prenaseljenost, zagađenost okoliša itd. Svi likovi dobili su poziv da pričekaju kita na stjenovitoj obali otoka Elbe, svatko od njih prepoznao je u sebi proroka novoga doba. Oni kroz devet scena strážare u parovima iščekujući kita, nepomirljivi i skeptični jedni prema drugima i njihovoj profetskoj ulozi. Među njima je i silovana, trudna (devet slika možda odgovora devetomjesečnoj trudnoći, tako da se može reći da je ova drama farsa o radanju novoga svijeta) Djevojka koja na kraju drame rađa bebú. Kada se kit pojavi, beba završava u njegovim ustima sporazumnom odlukom svih likova. Ostaje jedino nijemi jecaj majke zbog potpunog odsustva bilo kakvog znaka o uslišanosti žrtve.

Uvjerljivija je i snažnija drama u dva dijela Jánosa Háya (1960.) *Mali Géza (A Gézagyerek, praižvedba 2001.)*, dvadeset sedam prizora surove tranzicijske eksploatacije. Njemački vlasnik kamenoloma zapošljava autističnog Gézu kao nadzornika pokretne trake jer bi bez zaposlenog nadzornika morao snositi trošak pri isplati osiguranja ukoliko dođe do ozljede na radu. Na radikalno naturalistički skiciranoj sceni provincijske zabiti izmjenjuju se gotovo uvijek isti prizori sa seoskoga trga, iz "busa", kamenoloma, birtije, dućana i Gézine kuće, u kojima uz autističnog Gézu sudjeluju i radnici, vozač autobusa, pijanac i prostitutka. Drama kulminira nekom vrstom teatra u teatru, radnici priređuju Gézi predstavu u kojoj se naizgled događa teška ozljeda na radu. Ovoga to toliko potrese da se vraća prijašnjoj izolaciji u majčinoj kući. Monotonija nedogađanja time se nastavlja poput nezaustavljivog pogona pokretne trake u kamenolomu, poput zaglušujućeg laveža seoskih pasa i načina na koji govore likovi: grubo, iskrivljeno, uz ponavljanje uvijek istih replika. Jezična strana ovog izuzetno vrijednoga dramskoga djela doista je priča za sebe: uz sleng najnižih provincijalnih slojeva imamo i posebno iskrivljen govor maloga Géze, ekstatični i uzbuđeni beznadni monolog.

Antologiju zatvara "klasik" György Spiró, svojom "komedijom" u dva čina s po osam prizora *Sudar (Koccanás, praižvedba 2003.)*. Za ovaj komad još i danas se u Budimpešti traži karta više! Riječ je o dramskom spektaklu s više od dvadeset likova, a budući da se

PREMIJERE

TEMAT

PORTRET

FESTIVAL

RAZGOVOR

IZ RUKOPISA

IZ POVIJESTI

TEORIJA

MEĐUNARODNA
SCENA

NOVE
KNJIGE

DRAMA

doista radi o velikom lančanom sudaru (preporučuje se filmski prikaz jutarnjeg prometa na jednom od velikih budimpeštanskih raskrižja), sve se događa na istom mjestu u kratkom vremenskom intervalu. Likovi nose opća imena kao što su: Muškarac, Žena, Poduzetnik, Momak u kratkim hlačama i sl. Zaustavljanjem prometa Spiró izvrće mađarsku aktualnu stvarnost kao rukavicu i time kao na dlanu dobivamo britku humorističnu sliku odnosa i karaktera aktualnih "poduzetničkih" snaga: Poduzetnik u trenu organizira opskrbu najpotrebnijim namirnicama i otvara štand na kojem zapošljava neke od prisutnih (koji na kraju ostaju bez honorara); Momak u kratkim hlačama, pak, koristi stanku za basnoslovnu zaradu na dalekoistočnim burzama – ostvaruje ju mobitelom! Govori se na nekoliko jezika, pokreće Radio Sudar... Iako komedija obiluje općim mjestima, Spiró ostvaruje nekoliko vrlo uspješnih likova, kao što su glavni likovi Žena i Muškarac. Njih dvoje predstavljaju neku vrstu negativna ovoga svijeta, oni se javljaju iz njegove sjene, iako njihova subverzivnost pogađa ponajviše njih same: visokoobrazovana Žena traži posao, ali pri tome u potpunosti negira svoje kvalitete i povlači poteze koji idu protiv glavnoga smjera tehnološkog i ekonomskog razvoja, Muškarac cinično razotkriva način funkcioniranja današnjih poduzeća i uživa u zastoju vremena koji im je donio sudar. Ipak, na kraju, kad se cesta raščisti, svi jure dalje svojim poslom, zaboravljajući zauvijek na svaku vezu s donedavnim sumptnicima.

Antologija nas tako vodi od otoka Elbe iz 2024. godine preko današnjih budimpeštanskih prometnica do zapletenih Szilágyjevih vremenskih spirala. U društvu smo uglavnom živopisnoga tranzicijskog polusvijeta – izrabljivanih i povrijeđenih – ali na kraju ulazimo i u pragmatičnu tajkunsku psihologiju. Zapleti idu od surovog ubojstva preko nemogućnosti ljubavnog upoznavanja do različitih vidova eksploatacije. Izbor autora, odnosno drama poštuje i sud kritike i sud publike: drame Pozsgajja i Spiróa dobile su svoje mjesto u antologiji između ostalog i zbog toga što se tu radi o komedijama koje su godinama punile mađarske kazališne dvorane.

Iz predgovora Franciske Čurković-Major saznajemo da mađarska drama u ne tako davnoj prošlosti nije bila toliko velika nepoznanica za hrvatsko kazalište kao što je to danas. Popularni mađarski pučki igrokazi manje poznatih pisaca XIX. stoljeća svojedobno su se izvodili i pred hrvatskom publikom, a početkom XX. stoljeća ulaze i relativno dugo se održavaju u hrvatskim kazalištima komadi Ferenc Molnára, čije su se drame tada izvodile u cijeloj Europi pa i u Americi. Važno je napomenuti i da je 1915. godine svoju hrvatsku praizvedbu doživjela *Čovjekova tragedija* Imrea Madácha, koji je uz Józsefa Katonu i Mihályja Vörösmartyja glavni predstavnik mađarske drame XIX. stoljeća.

Hrvatska kazališna javnost sada ima ovu antologiju kao mogućnost buđenja novog zanimanja za mađarsku dramsku književnost. Jezični raster ovih prijevoda kreće se od monotonije znanstvenog ili religijskog diskursa do najgrubljeg slenga, psovki i razlomljene, iskidane sintakse, sve u potrebi vjerodostojnog predstavljanja socio-psihološkog identiteta likova. Nije teško prepoznati i provokativnu blizinu nekih junaka, motiva, obrata hrvatskoj društvenoj stvarnosti. Nadajmo se da će se netko iz ovdašnjega kazališnog svijeta odazvati izazovu ove antologije.